

Monika Dąbkowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Kompetencje poznawcze sprawców przestępstw seksualnych i ich doświadczenia seksualne w dzieciństwie

W artykule zaprezentowano badania, które przeprowadzono w próbie 56 mężczyzn z 7 zakładów karnych na terenie Polski, skazanych prawomocnym wyrokiem sądu za podejmowanie aktywności seksualnej z małoletnim. Celem podjętych badań była ocena ich aktualnych kompetencji poznawczych oraz doświadczeń seksualnych w dzieciństwie. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że w badanej grupie sprawców przestępstw seksualnych zdecydowana większość mężczyzn - 75% ma niskie kompetencje poznawcze. Funkcjonują oni na pograniczu normy i niepełnosprawności intelektualnej lub są niepełnosprawni intelektualnie w stopniu lekkim. Analizowano także doświadczenia seksualne z dzieciństwa w badanej grupie mężczyzn, opierając się głównie na źródłach ich wiedzy o seksualności do 12. roku życia. Badania ujawniły, że linię przebiegu rozwoju seksualnego niektórych sprawców charakteryzował brak harmonijności, zaburzona proporcja doświadczeń normatywnych i pozanormatywnych oraz wysokie nasycenie aktywnością seksualną. Zależności między funkcjonowaniem poznawczym, doświadczeniami seksualnymi a przestępstwami na tle seksualnym są złożone i wymagają szerokiego omówienia. Szczególnie ważne jest objęcie wsparciem rodziców w procesie wychowywania seksualnego ich dzieci, a także podjęcie dalszych starań o jakość edukacji seksualnej w szkołach. Z drugiej strony istotne jest także, aby programy terapeutyczne w zakładach karnych uwzględniały występujące ewentualne deficyty intelektualne u sprawców przestępstw seksualnych.

Słowa kluczowe: przestępstwa seksualne, rozwój psychoseksualny, niepełnosprawność intelektualna

Cognitive competence of sex offenders and their sexual experience in the childhood

The article presents a research that was conducted in a group of 56 men from 7 penal institutions in Poland convicted by a court of law for sexual activity with a juvenile. The purpose of this study was to assess their current cognitive competences and sexual experiences in their childhood. On the basis of the conducted study it can be stated that among the researched group of sexual offenders, the vast majority of men - 75% has low cognitive competence. They function on the edge of intellectual standard and disability or they are intellectually disabled in a light degree. Sexual experience was also analysed in the researched group of men, basing mainly on the sources of their knowledge about sexuality before the age of 12. The study revealed that the proceeding line

of sexual development among some of the offenders was characterized by lack of harmony, disordered proportion of normative and non-normative experiences, and high intensity of sexual activity. The dependencies between cognitive functioning, sexual experience, and sexual offences are complex and require wide discussion. It is especially crucial to give support to the parents in the process of their children's sexual education, as well as to put further efforts in the quality of sexual education at schools. On the other hand, it is also significant for the therapeutic programs in the penitentiaries to take into account occurrences of possible intellectual deficits among sex offenders.

Keywords: sexual offences, psycho-sexual development, intellectual disability

Wprowadzenie

Doniesienia o zagrożeniach powodowanych przez sprawców przestępstw seksualnych, pojawiające się stale w mediach, wpływają na kształtowanie się wielu emocji u społeczeństwa. Żadna inna grupa przestępców nie jest narażona na takie nasilenie lęku społecznego, nienawiści i odrazy. Emocje te zdominowały także debatę polityczną. Podejmowane zmiany w prawie i ich propozycje dotyczą głównie zasad odbywania kary dla przestępców seksualnych, prowadzenia terapii, orzekania środków zabezpieczających po jej odbyciu oraz tworzenia ewentualnego rejestru przestępców seksualnych. Także osoby zajmujące się zdrowiem psychicznym człowieka zaangażowały się w dyskusję publiczną¹. Wydaje się, że mimo podejmowania tych działań (a może paradoksalnie także przez to) nasila się poziom lęku społecznego związanego z przestępcami seksualnymi.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, które dopuściły się przestępstwa o takim charakterze, w sposób oczywisty bardziej narażone są na wykluczenie, stygmatyzację - w konsekwencji także brak możliwości powrotu do społeczeństwa. Szczególnie istotne w tym momencie wydaje się więc podjęcie badań dotyczących przestępców seksualnych, u których zdiagnozowano niepełnosprawność intelektualną.

Przestępstwa seksualne obejmują różne zachowania, począwszy od np. exhibicjonizmu i podglądactwa, poprzez zgwałcenie i dotyk o charakterze seksualnym, a skończywszy na zabójstwie na tle seksualnym. W niniejszym artykule skupiono się na mężczyznach, którzy zostali skazani prawomocnym wyrokiem sądu za podejmowanie aktywności seksualnej z osobą małoletnią poniżej 15. roku życia.

Istnieje wiele koncepcji etiologicznych dotyczących przestępczości seksualnej. Niektóre teorie jednoczynnikowe zwracają uwagę na znaczenie procesów

¹ Perspektywa polskich specjalistów do spraw zdrowia psychicznego w formie artykułu naukowego dostępna jest za pośrednictwem Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego na stronie internetowej: http://pts-seksuologia.pl/images/ckeditor_photos/487Szumski_PsychiatrPol2016v50i3.pdf_5773707b44aff.pdf [dostęp: 5.05.2017].

poznawczych, deficytu empatii dla ofiary, zaburzeń seksualnych, czynników biologicznych lub społeczno-kulturowych. Najbardziej jednak przydatne, biorąc pod uwagę złożoność przestępstw seksualnych, są teorie wieloczynnikowe. Różne modele podkreślają czynniki w większym stopniu dystalne (np. genetyczne i rozwojowe działające w dzieciństwie) i proksymalne (np. myśli i fantazje dotyczące przestępstwa); niektóre opisują szlaki prowadzące do przestępstwa wskutek połączenia różnych czynników.

Rozważając ewentualne przyczyny zachowań seksualnych podejmowanych przez mężczyzn przytoczyć można koncepcje eklektyczne etiologii przestępstwa seksualnego, które podkreślają znaczenie czynników psychologicznych, społeczno-kulturowych, ekonomicznych, pozostających ze sobą we wzajemnych zależnościach oraz interakcjach z czynnikami biologicznymi. Ten złożony wpływ czynników biologicznych, psychospołecznych i sytuacyjnych, od których zależą motywacja i zachowanie człowieka, może w określonych okolicznościach determinować popełnienie czynu przestępczego.

Badania własne nawiązują do zintegrowanej teorii etiologii przestępczości seksualnej Marshalla i Barbaree'go [1990], której twierdzenia mieszczą się w ogólniejszym – ekologicznym – modelu opisującym seksualność człowieka. Seksualność rozumiana jest jako niezbywalny atrybut człowieka, a jego motywacja seksualna jako niezróżnicowana siła napędowa znajdująca ujście w formach ukształtowanych przez systemy, w których żyje człowiek. Określony sposób reagowania na bodźce wynika z wrodzonych, genetycznie uwarunkowanych, jak i nabytych w procesie socjalizacji, kompetencji.

Szczególną wagę przykładam tu do procesu socjalizacji, który dokonuje się najpierw pod kierunkiem rodziców, potem pod wpływem rówieśników i instytucji edukacyjnych, i który wyznacza przebieg rozwoju dziecka – poznawczy, społeczny, emocjonalny i seksualny. Kształtowanie się kompetencji w procesie rozwoju człowieka trwa całe życie, najmocniej jednak zaznacza się w dzieciństwie i okresie dorastania. Jednocześnie proces socjalizacji dokonujący się w rodzinie pozostaje stale pod wpływem kontekstu społeczno-kulturowego, gdzie wyznaczone są społeczne przyzwolenia na określone typy aktywności seksualnej, granice i normy zachowań seksualnych.

Rozwój seksualny człowieka - poprzez czynniki biologiczne i środowiskowe – zmierza do dorosłości, gdzie osoba dojrzała stworzy związek seksualny i podejmie aktywność seksualną opartą na równości, dobrowolności i wzajemności. W literaturze panuje zgodny pogląd, że oddziaływania najbliższych stanowią podłoże dla kształtowania się cech osobowościowych ułatwiających bądź utrudniających zbudowanie dojrzałego związku seksualnego. Do istotnych kompeten-

cji w budowaniu relacji z drugą osobą zaliczono także umiejętności społeczne, empatię i efektywne radzenie sobie ze stresem [por. Beisert 2012; Pryor 2014].

Przestępstwa seksualne a niepełnosprawność intelektualna

Uwzględniając szeroki zakres różnych rozpoznań oferowanych przez ICD i DSM, okazuje się, że większość sprawców przestępstw seksualnych cierpi na zaburzenia psychiczne. Najczęstsze są zaburzenia osobowości, parafilie i zaburzenia spowodowane używaniem substancji psychoaktywnych. Okazuje się także, że zaburzenia organiczne i niepełnosprawność intelektualna są rzadsze, jednak częstsze niż w populacji ogólnej.

Opisywane częstsze występowanie niepełnosprawności intelektualnej u sprawców przestępstw seksualnych wynika zapewne z wielu złożonych przyczyn. Znaczenie może mieć nieumiejętność przybierania właściwej perspektywy, słabe umiejętności społeczne i interpersonalne, brak interioryzacji norm społecznych i prawnych. Należy być ostrożnym przy interpretowaniu tego rodzaju wyników, ponieważ osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą być zarówno łatwiejsze do wykrycia jako sprawcy, jak i rzadziej żyć w warunkach, które umożliwiają zapewnienie prywatności i intymności podczas zachowań seksualnych.

Duża częstość przestępstw seksualnych w tej grupie może odzwierciedlać represyjne i restrykcyjne postawy wobec seksualności osób z niepełnosprawnością intelektualną. Zdolność do właściwych postaw i zachowań seksualnych może upośledzać zaburzone funkcjonowanie społeczne, słabe umiejętności interpersonalne i związane z budowaniem intymności oraz brak wiedzy seksualnej. Niektórzy sprawcy przestępstw seksualnych z niepełnosprawnością intelektualną nie mają jednak takich problemów i charakteryzują się podobnymi uwarunkowaniami i cechami charakterystycznymi jak sprawcy przestępstw seksualnych bez niepełnosprawności intelektualnej [Darjee, Russell 2013, s. 5-9].

Przyglądając się natomiast skali zjawiska powrotu do przestępstwa seksualnego wykonywane w tym zakresie badania szacują przeciętny odsetek recydywistów seksualnych jako mieszczący się w granicach między 11 a 20% [np. Hanson i in. 2009; Lösel, Schmucker 2005]. Jeżeli wliczymy także sytuacje, w których sprawca popełnił innego rodzaju przestępstwo, które nie mało charakteru seksualnego, odsetek recydywistów wzrasta od 39 do 48%. Przytoczone badania obejmują grupę przestępców seksualnych niezależnie od ujawnianych przez nich kompetencji poznawczych.

Dostępne metody szacowania ryzyka powrotności do przestępstwa seksualnego nie ujmują niepełnosprawności intelektualnej jako czynnika zwiększającego

prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przestępstwa. Jednak jako istotne wskaźniki ryzyka wymieniane są m.in.: deficyty intymności (zdolność do nawiązania i utrzymania stabilnej relacji, identyfikacja emocjonalna z dziećmi, wrogość wobec kobiet), samoregulacja seksualna (zaabsorbowanie seksem, seks jako strategia radzenia sobie), samoregulacja ogólna (impulsywne zachowania, słabe rozwinięte poznawcze strategie radzenia sobie), przystosowanie psychospołeczne. Większość badaczy jest zgodna, iż zaburzona linia rozwoju psychoseksualnego, poprzez doświadczanie zdarzeń o charakterze negatywnym dla tegoż rozwoju, jest kanwą, na której powstają i rozwijają się zachowania mające charakter przestępstw seksualnych [np. Szumski, Kasperek 2017].

Podstawy badań własnych i charakterystyka grupy

Celem podjętych badań była ocena doświadczeń seksualnych w dzieciństwie u sprawców przestępstw seksualnych oraz ich aktualne kompetencje poznawcze. W przeprowadzonych badaniach wykorzystano następujące narzędzia badawcze²:

- kwestionariusz danych osobowych – narzędzie z otwartymi pytaniami dotyczącymi cech socjodemograficznych sprawcy, jego sytuacji prawnej, stanu zdrowia, cech popełnionego czynu; informacje dotyczące danych demograficznych i klinicznych oraz sytuacji rodzinnej i prawnej osoby badanej uzyskano również poprzez analizę akt osobopoznawczych skazanego;
- wystandaryzowana rozmowa kliniczna - narzędzie przygotowane do uzyskiwania informacji na temat rozwoju seksualnego badanych; w indywidualnie przeprowadzanej rozmowie z osadzonym pytano o doświadczenia seksualne z okresu dzieciństwa i dorastania³;
- globalny rozwój funkcji intelektualnych mierzony został Skalą Inteligencji Wechslera dla Dorosłych – Wersja Zrewidowana WAIS-R (PL).

Badania przeprowadzono od marca 2015 do marca 2017 roku w próbie 56 mężczyzn z 7 zakładów karnych na terenie Polski, skazanych prawomocnym wyrokiem sądu za podejmowanie aktywności seksualnej z małoletnim. Użyte w badaniach narzędzia zostały dopuszczone przez Komisję Etyczną. W niniejszym artykule zaprezentowano dane zbiorcze; nie przytaczano swobodnych wypowiedzi badanych.

Wiek badanych zamykał się w przedziale od 21 do 66 lat (średnia wieku to 32 lata i 9 miesięcy). Stan cywilny badanych przedstawiał się następująco: osoby po-

² Ze względu na obszerność prowadzonych badań część danych zdobytych w trakcie ich realizacji nie zostanie w niniejszym artykule mówiona. Będą one stanowić przedmiot odrębnych publikacji.

³ Wystandaryzowana rozmowa kliniczna jest narzędziem psychologicznym, używanym w pracach naukowo-badawczych, także z zakresu seksuologii, np. w monografii: Beisert M. (2012), *Pedofilia. Geneza i mechanizm zaburzenia*, GWP, Sopot.

zostające w związku - 6; osoby, które kiedyś pozostawały w związku - 14; osoby, które nie miały takich doświadczeń i żyją samotnie - 36. 38 mężczyzn posiadało wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne, 11 - zawodowe, 7 - wykształcenie średnie.

Doświadczenia seksualne w okresie dzieciństwa – wyniki badań własnych

Szczególnie istotne wydaje się być przywołanie uzyskanych wyników badań własnych dotyczących doświadczeń seksualnych w dzieciństwie u badanych sprawców. Badania ujawniły, że znacząca grupa sprawców w okresie do 12. roku życia uczestniczyła w zachowaniach dorosłych, które zdecydowanie nie miały normatywnego charakteru.

Kluczowe w kontekście rozwoju psychoseksualnego są informacje, jakie dzieci zdobywają na tematy związane z seksualnością we wczesnych okresach życia. Zapytano więc badanych, skąd czerpali wiedzę o seksualności (badani mogli wymienić więcej niż jedno źródło wiedzy o seksualności do 12. roku życia).

Przeprowadzone badania ujawniły następujące źródła wiedzy o seksualności: duża grupa badanych odpowiadała: „rozmawiałem o tym z kolegami” - 32 badanych; „mówiono o tym w szkole” - 21 osób; „z telewizji” - 19 mężczyzn. Wskazywano także członków rodziny jako źródło informacji dotyczących seksualności - 12 badanych odpowiedziało: „mogłem zapytać rodziców”, natomiast 9 osób deklarowało, że informacje uzyskali od rodzeństwa. Część badanych mężczyzn - 7 osób „eksperymentowała z innymi dziećmi” lub „podglądała inne dzieci podczas zabaw seksualnych”.

W badaniach uzyskano też zdecydowanie niepokojące dane. 17 osób mówiło, że wiedzę dotyczącą seksualności zdobyli obserwując kontakty seksualne podejmowane przez osoby dorosłe. Aż 11 mężczyzn z 56-osobowej grupy badanych odpowiedziało: dorosła osoba pokazała mi „jak to się robi”.

Doświadczenia te wskazują jednoznacznie na to, iż środowisko, w którym osoby te wychowywały się, w sposób pośredni lub bezpośredni przyczyniało się do wykorzystania seksualnego tegoż dziecka. Informacje dotyczące seksualności miały charakter wyraźnie stymulujący, wręcz zachęcający do kontaktów seksualnych z osobą dorosłą. Sposób przekazywania wiedzy o seksualności przez podejmowanie kontaktów seksualnych w obecności dziecka, z innym dorosłym i/lub z dzieckiem jest wykorzystaniem seksualnym dziecka i sprzyja wiktyimizacji [por. Czub 2015; Zielona-Jenek, Chodecka 2010].

Linie przebiegu rozwoju seksualnego wybranych sprawców charakteryzował brak harmonijności, zaburzona proporcja doświadczeń normatywnych i pozanormatywnych oraz wysokie nasycenie aktywnością seksualną. W linii rozwoju seksualnego sprawców niektóre elementy aktywności seksualnej występowały zbyt wcześnie - nie należały do repertuaru rozwojowego danej fazy. Wybrane elementy aktywności seksualnej przez to, że miały wyraźnie patologiczny charakter (wykorzystania seksualnego) – w ogóle nie powinny się pojawić.

Kompetencje poznawcze sprawców przestępstw seksualnych – wyniki badań własnych

Najczęściej stosowanym narzędziem do oceny ilorazu inteligencji jest test Wechslera – obecnie w wersji poprawionej (WAIS-R). Przeciętna (prawidłowa) sprawność intelektualna („norma”) obejmuje sprawność intelektualną między 90 a 109 punktami ilorazu inteligencji. Przeciętna sprawność intelektualna, jak i intelekt powyżej tego zakresu nie stanowi domeny orzecznictwa - w przeciwieństwie do sprawności intelektualnej poniżej zakresu przeciętnego. Obszar poniżej tej wartości został podzielony aż na sześć zakresów: inteligencję poniżej przeciętnej, pogranicze niepełnosprawności intelektualnej oraz cztery poziomy niepełnosprawności intelektualnej: lekkie, umiarkowane, znaczne i głębokie.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że w badanej grupie sprawców przestępstw seksualnych zdecydowana większość mężczyzn – aż 75% ma niskie kompetencje poznawcze; funkcjonują oni na pograniczu normy i niepełnosprawności intelektualnej lub są niepełnosprawni intelektualnie w stopniu lekkim. Pozostała grupa mężczyzn posiadała przeciętne kompetencje poznawcze. Szczegółowe wyniki prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Kompetencje poznawcze badanych sprawców

Kategorie	Przedziały wartości IQ	Liczba badanych osób
Niepełnosprawność intelektualna lekka	55–69	13
Pogranicze niepełnosprawności intelektualnej	70–79	29
Rozwój umysłowy na poziomie poniżej przeciętnej	80–89	9
Rozwój umysłowy na poziomie przeciętnej	90–109	5

Źródło: Badania własne.

Wątpliwości przy ocenie kompetencji poznawczych w badanej grupie osób budzi jednak fakt, że wśród zdecydowanej większości badanych ich rozwój

umysłowy nie przebiegał harmonijnie. Najczęściej najslabiej rozwiniętymi funkcjami umysłowymi, na poziomie niepełnosprawności intelektualnej, były: zakres wiedzy ogólnej (szkolnej), umiejętności arytmetyczne oraz koncentracja uwagi i pamięć świeża. Na poziomie niskiej normy rozwinięte było myślenie abstrakcyjne. Na poziomie przeciętnym ukształtowane były: znajomość zasad i norm życia społecznego, myślenie przyczynowo-skutkowe, koordynacja wzrokowo-motoryczna, myślenie analityczno-syntetyczne i zdolność uczenia się w nowej sytuacji. Najlepiej rozwiniętą funkcją, na poziomie inteligencji bardzo wysokiej, najczęściej była spostrzegawczość.

Analiza akt sprawy – linii życiowej badanych oraz wyniki uzyskane w badaniach, ich analiza ilościowa i jakościowa, przemawiały za głównie środowiskowymi uwarunkowaniami trudności badanych w ich funkcjonowaniu intelektualnym. Nie bez znaczenia zapewne jest także sam okres przebywania w zakładzie karnym, który nie motywuje do wysiłku poznawczego.

Dyskusja i kierunki dalszej pracy

Odnosząc się do danych demograficznych badanych sprawców przytoczyć można np. obszernie badania przeprowadzone w Brazylii, które ukazały m.in., że w większości sytuacji sprawca zgwałcenia jest znany ofierze (84,2%). Wiek sprawców był tu pomiędzy 16. a 50. rokiem życia. [Souto i in. 2015].

Badania prowadzone na świecie i obejmujące sprawców przestępstw seksualnych w znaczącej mierze dotyczą ich kompetencji emocjonalnych. Francuski artykuł ukazuje, że przestępcy seksualni ujawniają trudności w identyfikowaniu specyficznych emocji w niektórych sytuacjach. Niektórzy przestępcy seksualni są w stanie uzyskać dystans do siebie i zrozumieć stan psychiczny ofiary, ale nie potrafią identyfikować się z nią, bądź jej odczuciami [Cailleau i in. 2016]. Istotne dla prowadzenia dalszych badań wydaje się więc szukanie ewentualnych związków pomiędzy kompetencjami emocjonalnymi a poznawczymi sprawców przestępstw seksualnych.

W literaturze opisywano częstsze występowanie niepełnosprawności intelektualnej u sprawców przestępstw seksualnych [Griffits, Federoff 2009]. Diagnoza funkcjonowania poznawczego skazanych najczęściej jednak wykorzystywana jest w dostępnych publikacjach do oceny ryzyka ponownego popełnienia przestępstwa. Okazuje się, że niepełnosprawność intelektualna sama w sobie nie jest związana z nawrotnością. Znaczenie ma natomiast ogólny brak empatii wobec innych (będący cechą psychopatii), który jest związany z większym ryzykiem popełnienia kolejnego przestępstwa, jednak brak empatii wobec ofiary nie wydaje się wykazywać takiej zależności [np. Federoff i in. 2016].

Nienormatywne doświadczenia w dzieciństwie oznaczają, że w okresie dorastania dziecko wchodzi z niekorzystnymi dlań przeżyciami, w konsekwencji z brakiem kompetencji niezbędnych do tworzenia nastoletnich seksualnych doświadczeń. Obszerne i najbardziej współczesne polskie badania M. Beisert pokazują, że za powstanie pedofilii odpowiada m.in.: nieadekwatna do fazy rozwoju liczba i jakość doświadczeń seksualnych, zbyt wczesne ich nabywanie, instrumentalny sposób traktowania zachowań seksualnych, a przede wszystkim wykorzystanie seksualne, z którym dziecko nie potrafiło sobie konstruktywnie poradzić. Badania osób skazanych prawomocnym wyrokiem sądu za podejmowanie aktywności seksualnej z małoletnim, odnoszące się wprost do hipotezy abused abuser, ujawniły, że 48% skazanych było wykorzystywanych seksualnie w dzieciństwie. Nie dostarczyły one jednocześnie przekonującego wyjaśnienia związku tego faktu z obecnym sprawstwem [Beisert 2012].

Podjęte badania własne skupiały się z jednej strony na kompetencjach poznawczych badanych sprawców przestępstw seksualnych, z drugiej strony oceniano ich doświadczenia seksualne z okresu dzieciństwa. Myśląc o kierunkach dalszej pracy warto podejmować kolejne badania obejmujące grupę przestępców seksualnych (np. wspomniane już poszukiwanie zależności pomiędzy kompetencjami emocjonalnymi a poznawczymi). Jednocześnie niezbędne jest także wypracowanie rozwiązań systemowych wyznaczających możliwe działania praktyczne.

Analizując próby teoretycznego wyjaśnienia mechanizmów wpływu niekorzystnych doświadczeń w rozwoju psychoseksualnym na funkcjonowanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną, trudno znaleźć takie, które dawałoby z jednej strony odpowiedź na pytanie o zróżnicowanie indywidualnych reakcji na tego typu doświadczenia; z drugiej zaś strony wskazywałoby prostą drogę dla rodziców i opiekunów. Drogę, która przez proces socjalizacji prowadziłaby do efektywnego i całościowego, w tym seksualnego, rozwoju człowieka.

Rodzice przez swoje oddziaływania, zgodnie z preferowanym przez siebie modelem seksualności, kształtują u dziecka określone zachowania oraz postawy, które bądź to wspierają prawidłowy rozwój psychoseksualny, bądź go zaburzają. W środowisku wykorzystującym i jawnie seksualizującym dziecko nabiera fałszywego obrazu ludzkiej seksualności, co powodować może różnorodne negatywne konsekwencje – począwszy od posiadania błędnych informacji, po ryzykowane zachowania seksualne, aż po dopuszczanie się przestępstw przeciwko wolności seksualnej.

Dostrzeżone u badanych przestępców seksualnych z niepełnosprawnością intelektualną złożoność krytycznych wydarzeń życiowych oraz przyczyn ujawnianych niskich kompetencji poznawczych wymagają nie tylko prowadzenia dalszych badań, ale i rozwiązań systemowych obejmujących działania specjalistów i rodziców. Podkreślane znaczenie procesu socjalizacji ma szczególną wartość dla

pedagogów, którzy z perspektywy profesjonalistów mogą wspierać rodziny w ich działaniach. Oznacza to konieczność budowania właśnie u rodziców kompetencji w rozwijaniu u ich dzieci – z jednej strony – funkcjonowania poznawczego i emocjonalnego; z drugiej zaś – umiejętności nawiązywania intymnej relacji z odpowiednią osobą i skutecznych sposobów obniżania napięcia [por. Kijak 2016]. Istotne są także działania placówek opiekuńczych. W literaturze zarówno wśród praktyków, jak i teoretyków jednoznaczny jest pogląd, że właściwie prowadzona edukacja seksualna wspiera rozwój psychoseksualny. W sposób oczywisty dotyczy to także osób z niepełnosprawnością intelektualną [por. Fornalik 2010; Kijak 2010; Kijak 2014].

Warto pamiętać, że celem klinicznym jest indywidualne rozumienie przestępstwa seksualnego, znalezienie funkcjonalnego związku (bezpośredniego i pośredniego) między zaburzeniem a zachowaniem. Zaburzenia psychiczne, niepełnosprawność intelektualna, niskie kompetencje emocjonalne nie są podstawowym wytłumaczeniem dla przestępstw seksualnych, nie można jednakcałkowicie pomijać ich znaczenia.

W badanej grupie sprawców przestępstw seksualnych niskie kompetencje poznawcze występowały częściej aniżeli w populacji ogólnej. Zależności między funkcjonowaniem poznawczym a przestępstwami na tle seksualnym są jednak złożone i wymagają szerokiego omówienia. Warto zwrócić uwagę na proces socjalizacji u osób dopuszczających się przestępstw seksualnych – jak funkcjonują ich rodziny, czy i jakie są wzorce zachowań i ujawnianych norm moralnych oraz społeczno-kulturowych.

Nie bez znaczenia też jest nadal problem stygmatyzacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. I tu szczególna i warta wyraźnego podkreślenia jest rola pedagogów specjalnych w podejmowaniu działań mających na celu redukcję lęku społecznego przed osobami z niepełnosprawnością intelektualną jako potencjalnych sprawców przemoc seksualnej [por. Kijak 2013]. Propozycje programów terapeutycznych dla sprawców przestępstw seksualnych dotyczą też w największej mierze osób, u których nie zdiagnozowano niepełnosprawności intelektualnej [Marcinek, Peda 2010]. Programy terapeutyczne podejmowane w zakładach karnych w Polsce powinny uwzględniać nie tylko deficyty emocjonalne sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej, ale także ich funkcjonowanie poznawcze.

Istotne jest to także w celu obniżenia ryzyka popełniania kolejnych przestępstw o charakterze seksualnym. Podjęcie wobec skazanych z niskimi kompetencjami poznawczymi terapii, obejmującej cele dotyczące nauki kontrolowania swoich zachowań seksualnych w taki sposób, by można uzyskać zaspokojenie w granicach przewidzianych przez normy prawne, oraz zapobieganie ponownemu podjęciu zachowań seksualnych niezgodnych z prawem, powinno być rozszerzo-

ne o budowanie ich kompetencji poznawczych. Istotnym uzupełnieniem tychże oddziaływań jest umiejscowienie sprawcy w konkretnym kontekście sytuacyjnym, poprzez diagnozę środowiska rodzinnego oraz systemu społecznego, w którym wychowywał się i będzie funkcjonował po opuszczeniu zakładu karnego.

Z jednej więc strony niezbędna jest właściwie prowadzona edukacja seksualna, co oczywiste, także osób z niskimi kompetencjami poznawczymi – w rodzinach oraz placówkach opiekuńczych. Z drugiej strony konieczne są działania podejmowane w zakładach karnych indywidualnie dostosowane do poziomu rozwoju poznawczego sprawców.

Bibliografia

- Beisert M. (2012), *Pedofilia. Geneza i mechanizm zaburzenia*, GWP, Sopot.
- Cailleau V., Thirioux B., Méry B., Senon J.L., Jaafari N. (2016), *Impairments of empathic process in sexual offenders*, „Presse medicale”, nr 45.
- Czub M. (2015), *Zrozumieć dziecko wykorzystywane seksualnie*, GWP, Sopot.
- Darjee R., Russell K. (2013), *Co lekarze muszą wiedzieć przy ocenie ryzyka u sprawców przestępstw seksualnych*, „Psychiatria po Dyplomie”, nr 4.
- Fedoroff J. P., Richards D., Ranger R., Curry S. (2016), *The predictive validity of common risk assessment tools in men with intellectual disabilities and problematic sexual behaviors*, „Research in Developmental Disabilities”, nr 57.
- Fornalik I. (2010), *Czy seks już nie jest dla nas tabu...?*, „Bardziej Kochani”, nr 53.
- Griffiths D., Federoff J. P. (2009), *Persons with intellectual disabilities who sexually offend [w:] Sex offenders: Identification, risk assessment, treatment and legal issues*, F.M. Saleh, A.J. Grudzinkas, J.M. Bradford (red.), University Press, Oxford.
- Hanson R.K., Bourgon G., Helmut L., Hodgson S. (2009), *The principles of effective correctional treatment also apply to sexual offenders: A meta-analysis*, „Criminal Justice and Behavior”, nr 36. http://ptsseksuologia.pl/images/ckeditor_photos/487Szumski_PsychiatrPol2016v50i3.pdf
[5773707b44aff.pdf](http://ptsseksuologia.pl/images/ckeditor_photos/487Szumski_PsychiatrPol2016v50i3.pdf)
- Kijak R.J. (2010), *Seks i niepełnosprawność*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kijak R.J. (2013), *Instytucjonalne i systemowe uwarunkowania przemian wokół problematyki seksualności osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną od instytucji totalnej w kierunku supported living*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej”, nr 9.
- Kijak R.J. (2014), *Edukacja seksualna osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi [w:] Dydaktyka specjalna: wybrane zagadnienia*, J. Wyczęsany (red.), Harmonia Universalis, Gdańsk, s 211–232.
- Kijak R.J. (2016), *Rodzinne uwarunkowania seksualności osób niepełnosprawnych*, „Praca Socjalna”, nr 1.
- Lösel F., Schmucker M. (2005), *The effectiveness of treatment for sexual offenders: A comprehensive meta-analysis*, „Journal of Experimental Criminology”, nr 1.
- Marcinek P., Peda A. (2010), *Leczenie sprawców przestępstw seksualnych-kompleksowy program terapii*, „Psychoterapia”, nr 3(154).
- Marshall W.L., Barbaree H.E. (1990), *An integrated theory of the etiology sexual offending*, [w:] *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender*, W.L. Marshall, D.R. Laws, H.E. Barbaree (red.), Plenum Press, New York, s. 257–275.

- Pryor D.W. (2014), *Pedofilia*, GWP, Sopot.
- Souto R.Q., Araujo F., Xavier A.F., Cavalcanti A.L. (2015), *Rape against Brazilian women: Characteristics of victims and sex offenders*, „Iranian Journal of Public Health”, nr 44.
- Szumski F., Kasperek K. (2017), *Szacowanie ryzyka powrotności do przestępstwa seksualnego – podejścia i metody*, <https://www.wuj.pl/UserFiles/File/A-Darmowe%20ebooki/Psychologia-sadowa-160-180.pdf>.
- Zielona-Jenek M., Chodecka A. (2010), *Jestem dziewczynką, jestem chłopcem. Jak wspomagać rozwój seksualny dziecka*, GWP, Gdańsk.